

Galos, Adam

"Die Auswirkungen der ersten russischen Revolution von 1905-1907 auf Deutschland", hrsg. von Leo Stern, Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, T. II/1 i II/2, Berlin 1954 i 1956 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 49/1, 186-191

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Die Auswirkungen der ersten russischen Revolution von 1905—1907 auf Deutschland herausgegeben von Prof. Dr. Leo Stern. Quellenmaterial bearbeitet von Dr. Walter Nissen (t. I) und Gerhard Schrader (t. II), „Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung“ t. II/1 i II/2, Berlin 1954 i 1956.

Cykl wydawniczy „Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung“ wspomniany był już w polskich czasopismach naukowych¹. Zakrojony on jest naprawdę na wielką skalę. Omawiane dwie części tomu drugiego stanowią dopiero jego początek, w następnych czterech częściach tegoż tomu przedstawiona zostanie rewolucja 1905—1907 r. w zwierciadle prasy niemieckiej, w części siódmej — w niemieckiej politycznej karykaturze. Ukazał się już także tom III w dwóch częściach, zawierający materiały do działalności socjaldemokracji w czasie obowiązywania ustawy antysocjalistycznej. W przygotowaniu znajduje się tom IV w trzech częściach o wpływie Rewolucji Październikowej na Niemcy i tom V w dwóch częściach zawierający protokoły posiedzeń rządu pruskiego i rady koronnej z lat 1871—1895. Tak więc wydano, przygotowano lub zaplanowano dotychczas 15 tomów, co świadczy chyba dostatecznie o rozmachu wydawców, tym bardziej że pierwszy tom ukazał się nie tak dawno, bo w 1954 r.

Niemal połowa, siedem tomów, ma być poświęcona wpływom rewolucji rosyjskiej 1905—1907 r. na Niemcy. Wydawcy rozpoczęli od materiałów archiwalnych zebranych troskliwie w kilku najważniejszych zbiorach znajdujących się na terenie NRD.

Jako zasadę przy wydawaniu źródeł przyjęto poprzedzanie ich zawsze monograficznymi opracowaniami. Według wstępu „tylko w ten sposób można było uniknąć niebezpieczeństwa obiektywizmu tradycyjnych akademickich publikacji i urzeczywistniać marksistowską zasadę partyjności w nauce historycznej“ (t. I, s. VII—VIII). I tak w pierwszym tomie zamieszczono rozprawę L. Sterna i R. Sauerzapfa, „Die Auswirkungen der ersten russischen Revolution von 1905—1907 auf Deutschland“, w drugim K. Drechslera, „Zur Solidarität der deutschen Arbeiterklasse mit der russischen Revolution 1905—1907“.

Sprawa zastosowania wspomnianej zasady jest zagadnieniem trudnym do oceny. Nie jesteśmy w pełni przekonani, czy była ona konieczna dla osiągnięcia zamierzonego celu. Wydawcy zakładali bowiem, że korzystający z wydawnictwa, i to raczej przeciętny czytelnik a nie historyk, żeby nie mówić już o specjalście, czytać będzie materiały w całości, a więc rozpocznie od artykułów wstępnych, po czym przejdzie do tekstów. Tymczasem nie można stwierdzić ani tego, że wydawnictwo tego typu liczyć może na masowego odbiorcę, ani że korzystanie z niego odbywać się będzie właśnie we wspomniany sposób. Przy szukaniu zaś w zbiorze materiałów do zagadnień interesujących czytelnika obojętne jest w gruncie rzeczy, czy są one poprzedzone wstępem monograficznym, czy też nie. Wolelibyśmy, aby wydawcy powiedzieli więcej na temat sposobu dokonywania wyboru źródeł oraz podali charakterystykę materiałów, które zostały pominięte.

Skoro jesteśmy przy wstępnych artykułach, stwierdźmy od razu, że specjalne znaczenie posiada pierwszy z nich, o wpływie rewolucji rosyjskiej na Niemcy. Powtórzycy wypadnie za recenzentem niemieckim², że brak jest właśnie opracowania

¹ Por. recenzję K. Popiołka i H. Zielińskiego z t. I w „Kwartalniku Historycznym“ t. LXII, nr 3, s. 173—182.

² Recenzja D. Frickego z pierwszej części w „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ t. III, 1955, nr 3, s. 490.

tego zagadnienia czy to w marksistowskiej, czy niemarksistowskiej historiografii. Szkoda tylko, że autorzy nie zajęli stanowiska wobec tego, co już zostało na ten temat napisane³. Praca oparta jest na źródłach drukowanych (nie licząc tekstów znajdujących się w tym samym tomie) i — jak się wydaje — ma znaczenie raczej jako pewnego rodzaju podsumowanie badań oraz nakreślenie ideologicznych przesłanek stanowiska historyków NRD wobec zagadnienia, a nie przynosi wielu nowych materiałów. Obok pewnych usterek, na które wskazał już wspomniany recenzent⁴, stwierdzić należy, że wpływ ruchu robotniczego został w niektórych wypadkach chyba nieco przeceniony. I tak np. trudno się zgodzić, aby proletariát niemiecki miał „rozstrzygający udział“ w klęsce dyplomacji niemieckiej w wyniku pierwszego kryzysu marokańskiego (s. L). Wypowiedzi Wilhelma II nie zawsze są miarodajne. Niezbyt celowe jest cytowanie sprawozdań parlamentarnych bez podawania mówcy (np. odsyłacz 48 na s. XL). Dla stwierdzenia, że Niemcy w drugiej połowie XIX wieku stały się potęgą przemysłową, nie potrzeba chyba aż autorytetu Engelsa (s. XX).

Odmienny charakter posiada artykuł, zamieszczony w drugiej części wydawnictwa. Oparty na materiałach archiwalnych, częściowo zamieszczonych w obu częściach, przynosi znaczne wzbogacenie faktograficznej znajomości węższego zagadnienia. Autor omówił najobszerniej działalność rosyjskich emigrantów w różnych częściach Niemiec, poza tym wspomniał o stanowisku SPD wobec bolszewików i mienszewików oraz o polityce wysiedleń stosowanych przez rząd pruski i stanowisku partii wobec tej polityki. Wobec sformułowania tytułu („Zur Solidarität...“) oraz nieznamości przeważnej części materiałów, na których opierał się autor, trudno przeprowadzić analizę pracy. W każdym razie jednak pomiędzy szczegółową treścią artykułu a ostatecznymi wnioskami o charakterze ogólnym wytworzyła się pewna luka.

Najistotniejszą część wydawnictwa stanowią jednak teksty źródłowe. Zupełnie zrozumiałe jest przy tym, że wydawcy musieli dokonać bardzo trudnej selekcji, aby spośród tysięcy dokumentów wybrać około 200. Pełna ocena wysiłku wydawców możliwa byłaby tylko przy doskonałej znajomości zasobów archiwalnych NRD. Z krótkiego wstępu W. Nissen a do pierwszej części dowiadujemy się, że starano się wybrać teksty najbardziej typowe oraz że ograniczyć się wypadło do wpływu rewolucji rosyjskiej na wewnętrzną politykę pruską (odnosi się to do I tomu). Recenzent niemiecki wskazał na możliwość wykorzystania pewnych innych dokumentów. Nam się wydaje, że przydałaby się bliższa charakterystyka całokształtu zasobu, z którego dokonano wyboru. Poza tym można się będzie jedynie zastanawiać nad celowością zamieszczenia wszystkich tekstów.

Zanim jednak przejdziemy do tego, wypadnie stwierdzić, że wydawnictwo przewidziane było pierwotnie jako jednotomowe. Dopiero po wydaniu pierwszego tomu wydawcy spostrzegli widocznie, że pozostało im tak wiele wartościowego materiału, iż celowe będzie powiększenie pracy⁵. Ten fakt odbił się na wydawnictwie w sposób nie zawsze szczęśliwy. Niewątpliwie lepiej jest, jeżeli wydawnictwo w trakcie pracy rozrasta się zamiast usychać, ale osobne wydanie obu tomów wprowadziło trochę chaosu. Tom drugi zawiera teksty odnoszące się do tych samych zagadnień,

³ Np. R. W. Reichard, *The German Working Class and the Russian Revolution of 1905*, „Journal of Central European Affairs“ t. XIII, 1953, s. 136—153.

⁴ D. Fricke, op. cit., s. 491—492.

⁵ Pierwotnie całość obejmować miała w ogóle tylko dwa tomy: 1 — archiwalia, 2 — prasa.

o których była już mowa w tomie pierwszym i uzupełnia je tylko. Jednocześnie skonstruowany jest on w odrębny sposób. W tomie I — dokumenty ułożone są ściśle chronologicznie, w II — podzielone są na kilka działów. Teksty w tomie I dotyczą mnóstwa zagadnień, w tomie II — zgrupowane są tylko wokół paru. Różnic można by przytoczyć więcej.

Z uwag tych wynika, że zwłaszcza w tomie I napotkać można teksty związane jedynie bardzo luźno z wpływem rewolucji rosyjskiej lub nie związane z nim wcale. I tak np. teksty nr 111 i 112 dotyczą zatrudniania robotników zagranicznych i to w takiej formie, że wpływu rewolucji nie widać zupełnie. Nawet bowiem zastrzeżenie kontroli nad robotnikami zagranicznymi, zmiany w obowiązku legitymowania niewiele miały wspólnego z rewolucją. Tekst nr 32 dotyczy polityki antypolskiej rządu, konkretnie planów germanizowania przy pomocy podwyższenia ilości wojska stacjonowanego w Poznańskiem. Kwestią tą zajmowano się nie tylko w 1905 r. Tekst nr 33 mówi o stosunku między PPS i SPD, zrozumiały jest raczej na tle całości stosunków między tymi partiami niż wpływu rewolucji rosyjskiej. Jeżeli wydawcy wychodzili z założenia, że należy pokazać możliwie znaczną ilość zagadnień polityki wewnętrznonpruskiej, to np. zamiast tekstu nr 33 znacznie bardziej celowe byłoby zamieszczenie innego, dotyczącego strajku szkolnego w Poznańskiem. W ogóle jednak zasada wszechstronności obok cech dodatnich posiada także ujemne. Wyjaśnienie jakiejś kwestii przy pomocy 1—2 tekstów, wyrwanych z całości, nie daje pozytywnego rezultatu.

W pierwszym tomie, aby wymienić tylko ważniejsze zagadnienia, znajdują się następujące materiały: raporty z Rosji i Królestwa, raporty z nadgranicznych prowincji (aż 16 ze Śląska), raporty z zebrań robotniczych (natomiast mało jest danych o ruchu strajkowym), wiadomości o śledzeniu i wysiedlaniu rosyjskich emigrantów politycznych, rozważania na temat zwalczania socjaldemokracji, różnego rodzaju rozporządzenia.

Aby bliżej ocenić materiał zawarty w wydawnictwie, zajmiemy się bliżej drugim tomem, przy którym wykorzystano doświadczenia zebrane poprzednio i dlatego, ogólnie rzecz biorąc wypadł on lepiej niż pierwszy. W dziale 1 teksty dotyczą położenia międzynarodowego, głównie stosunków niemiecko-angielskich. Nie tworzą one oczywiście żadnej całości i trzeba być dobrze obznajmionym z całokształtem stosunków dyplomatycznych tego czasu, a nawet trzeba by sięgnąć do „Grosse Politik“, aby zrozumieć znaczenie tych tekstów. W dziale 2 tytuł „Kroki rządu przeciw powszechnemu strajkowi kolejarzy“ jest nieco mylący. Poza jednym tekstem dokumenty dotyczą wizyty sekretarza węgierskiego związku kolejarzy, który zachęcał pracowników do zastosowania biernego oporu. Ciekawe materiały zawarte są w dziale 3 o rewolucyjnej działalności rosyjskich emigrantów w Niemczech. Kilka tekstów dotyczy sprawy lokalu socjalistów rosyjskich w Berlinie odkrytego przez policję i stanowi bardziej zwartą całość. W dziale 4 o wewnętrznym położeniu Rosji przeważają przemówienia w Reichstagu, z materiałów archiwalnych ciekawym jest zwłaszcza raport posła niemieckiego w Petersburgu z 12 sierpnia 1907 r. o polityce Stołypina (nr 22). Przy tekstach dotyczących projektu ustawy o związkach zawodowych (dział 5) przydałoby się jakieś bliższe wyjaśnienie całej sprawy. Dzieje projektu są ciekawe, choć z rewolucją rosyjską mają bardzo luźny związek. Najciekawszy jest jednak dział 6 o rządowych planach zdławienia agitacji socjalistycznej za strajkiem powszechnym i przeciw militarystyce. Przynosi on szereg interesujących dokumentów naświetlając stanowisko rządu wobec całego ruchu robotniczego. W dziale 7 o reformie wyborczej w Saksonii dla czytelnika mniej obznajmionego z sytuacją przydałaby się informacja o panującym tam systemie wyborczym.

Wśród paru ciekawych dokumentów specjalne zainteresowanie budzi pismo przedstawiciela saskiego w Berlinie z 13 maja 1907 r. (nr 67). Dział 8, solidarność międzynarodowego proletariatu z rewolucją rosyjską w rocznicę „krwawej niedzieli“, podaje wiadomości o przebiegu obchodu w Niemczech, Szwajcarii, Szwecji i Holandii. Wreszcie dział ostatni przedstawia strajk żeglarzy na Łabie w 1906 r.

Z zestawienia tego widać, że najciekawsze materiały dotyczą polityki rządu, co wynika z charakteru samych materiałów.

Pochodzą one z 4 archiwów: centralnego archiwum niemieckiego w Poczdamie i Merseburgu, brandeburskiego w Poczdamie i saskiego w Dreźnie. Można by mieć wątpliwości, czy celowe było zamieszczanie w zbiorze wycinków prasowych i wyjątków z łatwo dostępnych sprawozdań parlamentarnych, ale stanowią one tylko niewielką część tekstów (około 14%). W rzadkich wypadkach wątpliwości są poważniejsze, np. w jednym z tekstów strajk marynarzy opisany jest przez „Magdeburger Zeitung“ na podstawie „Reichsarbeitsblatt“, pisma łatwo dostępnego (t. II, nr 91).

Kwestią następną jest opracowanie tekstów. Pod tym względem nie ze wszystkim można się w pełni zgodzić. W zasadzie wydawcy nie dają niemal żadnych objaśnień (objaśnienia osobowe połączone zostały z indeksem). Pozytywnym rezultatem tego jest duża czytelność wydawnictwa, ale niekiedy tekst na skutek tego nie jest w pełni zrozumiały. Dla przykładu: t. I nr 3 — układ między kilkoma państwami europejskimi zawarty dla pilnowania ruchu anarchistycznego był tylko przedłużeniem układu zawartego poprzednio; przydałaby się uwaga, kiedy został zawarty układ poprzedni; t. II nr 1 — może warto byłoby wspomnieć, o co chodziło we wspomnianym programie Rouviera z 2 sierpnia (raczej z 1 sierpnia)⁶. W tymże tekście mniej wprawny czytelnik nie będzie wiedział nawet tego, o jakim spotkaniu Wilhelma II z Mikołajem II jest mowa (chodzi o Björkö). Pewne wyjaśnienia przydałyby się także w tekście nr 2, np. o jaki układ chodziło Deltassemu (s. 17). W tekście nr 66a warto by podać, o jakich wypadkach w Dreźnie jest mowa. Tych parę przykładów ma wskazać, w jakich wypadkach zamieszczanie wyjaśnień byłoby naszym zdaniem celowe.

Zaniechanie w zasadzie wszelkiego opracowywania tekstów występuje także w innych wypadkach. Nie zawsze właściwe było podawanie wyjątków z dokumentów bez krótkiej wzmianki, co znajduje się w opuszczonej części. Z tekstów nie usunięto ani nawet nie zaznaczono jawnych błędów; wymienimy tu wypadki dotyczące spraw polskich: Mieckiwitz i Raclawice w 1863 r. (t. I, s. 119), PPKPiL zamiast SDKPiL (t. I, s. 41), „Garda Robotnicza“ zamiast „Gazeta Robotnicza“ (t. I, s. 87), Stracz zamiast Straż (t. I, s. 145), rewolucja polska 1832 r. (t. I, s. 76). W ogóle orientacja wydawców w sprawach polskich nie należy do najsilniejszych stron pracy⁷. Dlaczego w tłumaczeniu z tekstu francuskiego z dwóch dat tam podanych, 19 lipca i 1 sierpnia (stary i nowy styl), wybrano tylko datę według starego stylu? (t. I, s. 96).

Każdy tekst poprzedzony został krótkim, przeważnie jednozdaniowym, regestem, a właściwie może raczej zwróceniem uwagi czytelnika na te części dokumentu, które wydawca uważał za najważniejsze. Ponieważ jednak dokumenty pochodzą najczęściej, jeżeli nie z reguły, od władz, wydawca chciał je niekiedy tymi podtytułi-

⁶ Tekst ogłoszony został we francuskiej żółtej księdze *Affaires du Maroc 1901—1905* nr 234, por. *Grosse Politik* t. XX/2, s. 532.

⁷ Chyba także z braku znajomości spraw polskich wypłynęło pozostawienie w tekstach bez objaśnienia nazwy *Hohensalza* (t. I, s. 81, 324), która, ukuta na początku XX wieku w dobie germanizacji, nie ma historycznej racji bytu.

kami „urewolucyjnić“, co czasem idzie za daleko. Dla przykładu: t. I, nr 86, podtytuł „Grożące niebezpieczeństwo powszechnego powstania chłopskiego w Rosji“, tekst — „Już z tego choćby powodu powszechne powstanie chłopskie w państwie rosyjskim uznać należy za nieprawdopodobne w najwyższym stopniu“ (s. 299); t. I, nr 57, podtytuł — „Rozkaz gabinetowy z 1820 r. winien być użyty jako podstawa dla samoistnego ataku wojska“, tekst — „Ten ostatni [sc. rozkaz z 1820 r.] nie został jednak nigdy legalnie opublikowany, a abstrahując nawet od tego trwałość jego działania po wydaniu konstytucji jest co najmniej wątpliwa“ (s. 60). Tamże podtytuł — „Obawy o rewolucyjne akcje zwłaszcza w Prusach Wschodnich, na Śląsku i w Westfalii“, tekst — „Zwłaszcza dowódca I korpusu armii wypowiedział się w tym kierunku, że na skutek wypadków w Rosji nie daje się zaobserwować żadne zaostrenie ruchów społecznych w Prusach Wschodnich“. T. I, nr 61, podtytuł mówi o obawach przed demonstracjami robotniczymi, tekst — „On [sc. prezydent policji berlińskiej, Borries] nie obawia się żadnych ekscesów przy pierwszym temacie [sc. sprawa reformy wyborczej w Prusach], ma jednak pewne wątpliwości co do dyskusji nad rewolucją rosyjską“, a dalej — „Pan von Borries podsumował, że ze spokojem oczekuje 21 bm. [sc. stycznia 1906 r.], w którym nie obawia się żadnych cięższych wybryków, przynajmniej w Berlinie“ (s. 172). Niekiedy ważne zagadnienia obszernie poruszane w dokumentach nie znajdują żadnego odbicia w podtytule. Np. znaczna część tekstu nr 130 poświęcona jest strajkowi szkolnemu w Królestwie, o czym brak wzmianki w podtytule. Stwierdzić należy, że w drugim tomie G. Schrader unikał takiego formułowania podtytułów.

Istotną częścią wydawnictwa jest także indeks połączony z objaśnieniami osobowymi. Ze względu na „dodatkowy“ charakter drugiego tomu każdy tom posiada osobny indeks, co spowoduje wielokrotne powtarzanie objaśnień. Indeks w drugim tomie jest lepszy niż w pierwszym, przy czytaniu obu nasuwają się jednak pewne zastrzeżenia. Wydawcy zadali sobie nieco za mało trudu podając dane biograficzne bez związku z objaśnianym tekstem. W rezultacie niekiedy osoba, zaledwie wspomniana w którymś z dokumentów, posiada nieproporcjonalnie rozbudowane objaśnienie (np. L. Bourgeois, P. E. Gleitz, H. Paasche czy R. Schmidt w t. II). Przy nazwisku Stambułowa w t. II nie wspomniano o okolicznościach towarzyszących jego śmierci, a właśnie o tym mówił Bebel, w sposób nie dość jasny dla dzisiejszego czytelnika. Przy większym wysiłku można było ustalić, kim był tajemniczy Lyttelton, o którym pisze choćby „Encyklopedia brytyjska“, można było też stwierdzić, że Popiel nosił imiona Wincenty Teofil, a Wityk był posłem ukraińskim. Przykładów takich można przytoczyć znacznie więcej. Jako regułę zastosowano zasadę, że nie indeksowano postaci wówczas, gdy w tekście wymieniano ją bez podania nazwiska (np. Edwarda VII nie ma, gdy mowa jest o królu angielskim, t. II, s. 26; to samo — Wilhelm II, t. II, s. 32; Mikołaj II, t. II, s. 61; Bülow, t. II, s. 154; Bethmann-Hollweg, t. II, s. 154; Einem, t. II, s. 155 itd.). Indeksy nie obejmują także artykułów wstępnych.

Indeksy potwierdzają wreszcie brak orientacji w sprawach polskich, o których jest mowa zwłaszcza w tomie pierwszym. Wymieńmy bardziej jaskrawe przykłady: pismo „Górnoślązak“ uznane zostało za ... „właściciela drukarni w Katowicach“, Daszyńskiego (bez podania imienia), objaśniono jedynie jako „posła do Rady Państwa z Krakowa“, Krzywicki (też bez imienia) określony został jako „agitator polski“, a Kowalczyk (tradycyjnie bez imienia) jako „socjaldemokratyczny agitator na Górnym Śląsku“. Mniej rzuca się w oczy, ale także nie zadawała objaśnienie Korfantego, w którym brak wzmianki o jego związkach z Górnym Śląskiem, czy Królka, nazwanego lapidarnie „robotnikiem z Lipin (Górny Śląsk)“. Różę Luksemburg

zakaperowano dla niemieckiego ruchu robotniczego, nie wspominając o jej udziale w SDKPIL.

Różnego rodzaju uwagi i zastrzeżeń zebrało się sporo. Jeżeli nawet wszystkie są słuszne, nie powinny one przesłaniać faktu, że wydawnictwo posiada także poważne walory i znaczenie dla dziejów Niemiec początków XX wieku. Wiele z opublikowanych tekstów przynosi bardzo ciekawe wiadomości zwłaszcza o polityce rządu. Dla czytelników polskich ważny jest fakt, że można w nich znaleźć wiele uzupełnień zarówno dla naszej znajomości wypadków na terenie ziem polskich jak również polityki rządu pruskiego.

Adam Galos

Klaus Mammach, *Der Einfluss der russischen Februarrevolution und der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf die deutsche Arbeiterklasse*, Dietz Verlag, Berlin 1955, s. 148.

Praca dyplomowa Mammacha zasługuje na uwagę. Wykorzystuje ona nieznane dotąd materiały Centralnego Archiwum w Poczdamie, krajowych archiwów Brandenburgii i Saksonii, kilka dzienników, stenogramy Reichstagu i zjazdów partii socjaldemokratycznej i niezależnej partii socjaldemokratycznej oraz około dwudziestu monografii. Z tytułu pracy należałoby wnosić, że autor zajmuje się wpływem Rewolucji Lutowej i Rewolucji Październikowej na całą klasę robotniczą Niemiec — w rzeczywistości ogranicza się tylko do robotników berlińskich i saksońskich. Do roku 1957 brak w literaturze naukowej prac o wpływie rewolucji rosyjskich na wystąpienia proletariatu niemieckiego¹. Dlatego każdą pracę z tej dziedziny należy powitać z zadowoleniem. Jednak w omawianej pracy mamy wiele uproszczeń i wniosków co najmniej dyskusyjnych. Niektóre sformułowania wywołują wrażenie, że praca była pisana z myślą o osiągnięciu doraźnych celów politycznych, nie zaś dla poszerzenia i wyjaśnienia naukowego problemu. Na obronę autora trzeba dodać, że pracę pisano w okresie, gdy epitety w rodzaju „socjalzdrajcy“ stosowane wobec socjaldemokracji zastępowały często rzeczową argumentację.

Praca składa się z dwóch części: pierwsza zajmuje się wpływem Rewolucji Lutowej, druga Rewolucji Październikowej na wystąpienia niemieckiej klasy robotniczej. Na pierwszych kilku stronach autor przedstawia — opierając się głównie na J. Kuczynskim — sytuację bytową robotników niemieckich z początkiem 1917 r. i wpływie tego położenia na radykalizację społeczeństwa. Wydaje się, że należałoby wspomnieć i o innych czynnikach, np. o działalności lewicy zimmerwaldzkiej i lewicy socjaldemokracji niemieckiej, oraz o wcześniejszych wystąpieniach i strajkach niemieckiej klasy robotniczej w czasie wojny. Do takich należą: demonstracje pierwszomajowe w 1915 r. w Berlinie, Dreźnie i Jenie; strajk polityczny robotników berlińskich w kwietniu 1916 r.; strajk stoczniovców w Kolonii w tymże roku. Autor słusznie podkreśla, że Związek Spartakusa (s. 12, 13, 20, 71, 140) walczył przeciw wojnie i wojnę tę chciał wykorzystać do obalenia kapitalizmu. Zdaniem autora związanie się Związku Spartakusa z USPD, niestworzenie własnej partii — odbiło się

¹ W związku z 40 rocznicą Rewolucji Październikowej w Niemieckiej Republice Demokratycznej ukazały się prace poświęcone wpływom Rewolucji Październikowej na wystąpienia proletariatu niemieckiego. Por. *Die Grosse Sozialistische Oktoberrevolution und ihre Auswirkungen auf Deutschlands. Archivalische Forschungen zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*, „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ 1957, nr 5.